

DE BUDGETVERGELIJKING ALS VERBINDINGSSCHAKEL TUSSEN MICRO- EN MACRO-ECONOMIE

(de inaugurele rede van Prof. Mr J. G. Koopmans)

door Prof. Dr. A. Mey

Macro- en micro-economie.

De termen macro- en micro-economie typeren, naar mijn mening, niet het onderscheid tussen sociale economie en bedrijfshuishoudkunde. Dit mag voor onze lezers ter vermindering van misverstand gezegd worden. Men kan, zowel in de sociale economie als in de bedrijfseconomie macro-economische beschouwingen toepassen. Men kan daarnaast in beide delen van de wetenschap der economie vanuit een macro-probleem naar het verband met het micro-economische vraagstuk zien of omgekeerd van het micro-economische uit vaststellen, wat voor de macro-economische analyse normatief gesteld dient te worden. Dit laatste heeft Koopmans gedaan in zijn oratie en derhalve ligt daarin zeer veel, waaruit schakels tussen de sociale economie en de bedrijfseconomie te smeden zijn. Als zodanig is de inaugurele rede èn belangrijk èn geeft zij aanleiding tot brede bespreking in ons blad.

De termen macro en micro zijn naar mijn mening op zichzelf weinig zeggend. Groot-economie en klein-economie (om het Grieks in eigen taal weer te geven) duiden niet aan welk verschil er ligt in het object van waarneming en studie van de delen onzer wetenschap.

Micro-economie wordt in de Amerikaanse literatuur gedefinieerd als de studie van bepaalde huishoudingen, industrieën, individuele prijzen, lonen, inkomens, etc. Macro-economische problemen betreffen niet individuele bedrijven, industrieën, huishoudingen, maar aggregaten ervan. Men spreekt dan niet over prijzen van bepaalde artikelen, maar over het prijspeil ¹⁾).

Bezwaar tegen het begrippenpaar in hoofde genoemd, zou kunnen liggen in de onvoldoende scherpte van bepaling. Immers ook de bedrijfshuishoudkunde beperkt zich niet tot de analyse van individuele gevallen, maar zoekt in vele gevallen naar de opstelling van het type — uit massale waarneming — en stelt karakteristieken voor groepen. Ook zou het vreemd aandoen indien de beoefenaar der zusterwetenschap de analyse der bestuursproblemen van grote en samengestelde bedrijven (op zichzelf aggregaten) als Philips, Unilever, B.P.M. etc. zou onderbrengen onder het hoofd klein-economie. Het Grieks mag ons niet afleiden van de inhoud van de term die we gebruiken.

De Amerikaanse literatuur kent geen vaststaande term voor bedrijfshuishoudkunde. De behoefte om uit te drukken, dat men de analyse op grote aggregaten van huishoudingen betreft, maakt een term en een tegenstelling nodig.

Men kan de problematiek van het bestuur der industriële, commerciële en gouvernementele productiehuishouding ook niet als deel-wetenschap, onder één hoofd brengen met die der familiehuishouding, terwijl de eerstgenoemden in het economisch bestel te belangrijk en te groot van betekenis zijn om ze als een paragraaf van het hoofdstuk der micro-economie te behandelen. Men kan dit echter wel, wanneer het een bepaald vraagstuk betreft; n.l. het verband der nationale huishouding met al hare componenten.

¹⁾ Vgl. Boulding, *Economic Analysis* pag. 259—396. Men zal bij bestudering opmerken, hoezeer Prof. Delfgaauw gelijk had met zijn opmerking dat er heel wat „macro-economie werd beoefend avant la lettre” (*Economist* Juni 1955). Deze eerste paragraaf van mijn artikel beoogt hetzelfde.

In de projectie van het staatsbestel is bij vele problemen noodzakelijk om de analyse te beperken tot genoemde groepen: bedrijven en daarin de onderscheiden bedrijfstakken —, familiehuishoudingen, onderscheiden in groepen naar inkomensklassen — en overheid, onderscheiden in staat en lagere publiekrechtelijke bestuursorganen ²⁾).

De analyse der bedrijfshuishoudkunde werkt in vele gevallen ook met verzamelgrootheden. Koopmans' opmerking, dat de macro-economie werkt met verzamelgrootheden: het nationale inkomen, het totale volksverbruik, de totale besparing, bedoelde niet het verschil t.a.v. de bedrijfshuishoudkunde uit te drukken. De bedrijfshuishoudkundige verzamelgrootheden zijn wel van ander structuur. Zij hanteert b.v. in de marktanalyse, als verzamelgrootheden de totale afzet aan haar afnemers — en daarin onderscheiden, nationale, regionale of sociale groepen —. Er is dus — naar het verschillend belang — een andere samenvoeging — een ander waarnemingsobject — maar geen verschil in werkmethode tussen sociale economie en bedrijfshuishoudkunde.

Ook andere hoofdstukken der bedrijfseconomie behoeven verzamelanalyses. De mathematische statistiek, als techniek om tot kwantitatieve voorstellingen te komen, speelt zowel in de sociaal-economische als in de bedrijfseconomische analyse, een grote rol.

Het op zichzelf beschouwen van de „stromen van goederen en diensten” en van de „geldstromen” (daarbij aansluitende), welke zich in de economische kringloop bewegen, van de „stroom der besparingen” en dergelijken is de bedrijfseconoom niet ongewoon. Immers in Limperg's waardeler, zowel als in de leer der externe organisatie wordt uitgegaan van de fundamentele continuïteit van de goederenstroom, vloeiende van oerproducent naar finalconsument. Dit is een stroom, die verdeeld is in gespecialiseerde stroomgebieden, vloeit door gedifferentieerde bedrijfstakken, verbonden door markten en waarbij de voorraden zijn als de meren, welke de stroomloop reguleren. Bovendien wordt zowel in de organisatieleer als in de kostprijstheorie, de financieringsleer en de leer der arbeidsvoorwaarden naar voren gebracht, dat alle processen der — op arbeids- en kapitaalverdeling berustende — productie synchroon aanwezig zijn.

In de bedrijfshuishoudkunde wordt gewezen op het verband van consumptiegoederenstroom en arbeidsinkomen, bestemd om die consumptiegoederen te kopen; op het verband voor een gehele samenleving van accumulatie van afschrijvingen en vervangingsfinanciering der duurzame productiemiddelen om de „stock” daarvan in het bedrijf en in de volksgemeenschap intact te houden; op het verband van afstel-besparing (met conjunctuur-fluctuaties) en productie van duurzame productiemiddelen voor expansie van het maatschappelijk productie-apparaat; op het incalculeren van grondstoffenverbruik en de continuele grondstoffenproductie (eveneens met conjunctuur-fluctuaties).

²⁾ Wat de bedrijfshuishoudkunde aangaat acht ik, dat Joel Dean (Columbia University) een goede Engels-Amerikaanse naam voor bedrijfshuishoudkunde introduceert in de titel van zijn in 1951 verschenen werk „Managerial Economics”. Hij omschrijft het doel van zijn studie als: a departure from the main stream of economic writings on the theory of the firm, much of which is too simple in its assumptions and too complicated in its logical development to be managerially useful. Overigens definieert hij de term als titel gebruikt, niet. Ik vind de term als vertaling bruikbaar en beter dan industrial economics, omdat de algemene problematiek van rationeel bedrijfsbestuur erin doorklinkt en daarin tevens uitkomt, dat het interne bestuur van overheidsbedrijven en andere overheidsorganen voor een groot deel met dezelfde vraagstukken geconfronteerd wordt als waarvoor de bewindvoering van de onderneming staat.

Dit alles zijn beschouwingen welke de collectiviteit — althans grote groepen — der productiehuishoudingen betreffen. Het zijn „macro“-beschouwingen in de bedrijfseconomie en ze worden ook door grafische voorstellingen en algebraïsche formules in „mathematisch“ verband gesteld.

De bedrijfshuishoudkunde is ook iets geheel anders dan de beschrijving of waarneming van het „ondernemers- of producentengedrag“.

Koopmans geeft verder aan dat in de macro-economische beschouwingwijze niet langer ³⁾ de individuele productie- en verbruikshuishoudingen optreden, maar haar collectiviteiten: niet als centraal geleide groepen, maar als groepen, die — uit overeenkomstig belang — op overeenkomstige wijze handelen en op veranderingen in verhoudingen en omstandigheden overeenkomstig reageren ⁴⁾. De tegenstelling ziet Koopmans dus o.m. in de beschouwing van de groep tegenover de enkele huishouding. In die definitie omtrent de „collectiviteiten“ komt duidelijk uit, dat de bedrijfseconomische analyse dezelfde beschouwingwijze gebruikt in gevallen, waarin het probleem ertoe leidt. Het verschil is echter, dat de „scientist“, in het geval door Koopmans bedoeld, vanuit de belangensfeer van een *collectiviteit* van *huishoudingen* de problemen dier collectiviteiten beschouwt en dat hij in het andere geval vanuit de belangensfeer der individuele huishouding analyseert hoe een collectiviteit van andere huishoudingen zal reageren op bepaalde gedragingen van hemzelf. Aldus komt ook de overeenkomstigheid in techniek tussen enerzijds de analyse bij het marktonderzoek in de bedrijfseconomie en anderzijds de analyse van het nationale inkomen — zijn formatie, grootheid, besteding en effect — tot haar recht. Men kan dan zeggen, dat het karakter van de analyse in het eerste geval uiteindelijk gericht is op een micro-economische doelstelling (winst van het bedrijf) en in het laatste geval macro-economisch gericht is (belang volksgemeenschap).

De termen zijn zodanig ingevoerd, dat men die aanvaarden moet, wanneer men de problemen, verbonden met het regeren der volksgemeenschap behandelen wil en daarin doen uitkomen, dat de betreffende beschouwing een homogeniteit van economische reacties, beschouwingwijzen en handelingen vereist bij de in de gemeenschap besloten groepen van huishoudingen. Die homogeniteit moet dan omvatten de beginselen, welke aan die reacties ten grondslag liggen, en zal zich ook uitstrekken tot de „instrumenten“ welke de leiders der huishoudingen dienen bij het vaststellen van de wijze, waarop zij zullen handelen en op bepaalde veranderingen in verhoudingen en omstandigheden zullen reageren.

Men kan dus spreken van macro-huishouding (groep) tegenover micro-huishouding (lid van de groep); ook wel van macro-analyse (beschouwing van een groep van identieke verschijnselen) tegenover micro-analyse (beschouwing van een op zichzelf staand geval).

De agregatie van de micro-economische problematiek in de macro-economische en de verhouding van micro-economische tot macro-economische comptabiliteit.

Indien de analist der macro-economie het begrip „groot-huishouding“ te

³⁾ Cursivering van mij.

⁴⁾ Erg gelukkig met deze *categorische* scheiding der huishoudingen ben ik niet. Immers elke huishouding consumeert om te produceren. Ook de familiehuishouding doet dit in wat men — ten onrechte overigens, maar bij gebrek aan beter — als *finaalconsumptie* aanduidt. In de familiehuishouding wordt door het verbruik de productiefactor „menselijke arbeid“ gereproduceerd: op korte termijn wat de arbeider zelf aangaat. Op lange termijn wat de instandhouding der arbeidsmassa betreft. De organen der gemeenschapshuishouding *produceren beschikbaarheidsnuttigheden*. In de economische kringloop zijn naar mijn mening consumptie en productie alleen maar verschillende aspecten van dezelfde handeling.

ruim neemt, dan is er — aldus Koopmans' oratie — het gevaar van onvoldoende scherpte der conclusie. Het inzicht wint dus veld, dat het werken met de allergrootste groepen — aldus Koopmans — weinig nut heeft en dat het doelmatiger is met minder omvattende grootheden te werken, welke meer *homogene* groepen omspannen. Aan dit splitsingsproces ziet Koopmans *logisch* geen einde, zodat het een doelmatigheidsvraag zal worden in hoeverre deze „weg terug” naar de micro-economie weer tot de problemen der allerkleinste groepen zal leiden. Neemt men daarbij aan, dat het gedrag der kleinst denkbare eenheden nooit volkomen exact, maar alleen binnen waarschijnlijkheidsgrenzen vooraf bepaalbaar is, dan zal men de grootst mogelijke voorzichtigheid hebben te betrachten in de macro-economie, omdat volstrekt niet vaststaat, dat de betreffende onzekerheden bij het samenvatten tot grotere groepen, elkander automatisch zullen compenseren, aldus Koopmans.

Ook ten aanzien van de wiskunde als „vertaaltechniek”, waarmee de waarnemingen en conclusies ten aanzien van micro-huishoudingen in overeenkomstige conclusies voor grotere of kleinere macro-groeperingen worden omgezet, maant Koopmans tot voorzichtigheid. Verfijnde toepassing der kwantitatieve analyse leidt niet altijd — niet vaak zelfs — tot grotere mate van stelligheid in de bereikte uitkomsten.

Koopmans refereert hier aan één der publicaties van de Rotterdamse collega Dr H. Theil⁵⁾. Niettemin echter handhaaft Koopmans — zeer terecht — de noodzaak van het gebruik der wiskundige analyse in de economie. Ik moge er aan toevoegen, dat dit ook in verschillende uitwerkingen en toepassingen der bedrijfseconomie vereist is.

Na deze methodologische behandeling gaat Koopmans over tot de bespreking van een geval, waarin z.i. grote moeilijkheden in het agregatieprobleem niet behoeven te worden gevreesd. De „relaties” hierbij bedoeld zijn de z.g. „*budget of balansvergelijkingen*”, die uitdrukking geven aan de overeenstemming, „welke noodzakelijkerwijze moet bestaan tussen de totale waardesommen (producten van hoeveelheden en prijzen) van hetgeen ieder economisch subject — en derhalve ook iedere, in beginsel willekeurig gekozen en begrensde groep subjecten — binnen een bepaalde, eveneens willekeurig begrensde tijdsperiode, via het ruilverkeer ontvangt en afstaat”⁶⁾. Het woord ruilverkeer in de ruimste zin genomen.

Budget betekent hier niet voorcalculatie; de vergelijking in kwestie kan voor- en nacalculatorisch worden opgevat en bij balans moet niet gedacht worden aan *tijdstipgrootheden*, maar aan *tijdvakgrootheden*. De balans is hier niet bedoeld in saldobetekenis, maar als identificatie van evenwicht.

Vergelijkingen van dit type kunnen voor de afzonderlijke huishoudingen zowel als voor groepen van huishoudingen, zonder bezwaar geaggregeerd worden; daarin ziet Koopmans de schakel tussen micro- en macro-economie.

De „*betalingsbalans*” is een voorbeeld van zulk een agregatie voor de huishoudingen, welke een nationale eenheid vormen en wel voor hun externe transacties. Betalingsbalans heeft als begrip ook betekenis voor grotere en kleinere eenheden en zou ook gehanteerd kunnen worden voor andere

⁵⁾ In de serie „Contribution to Analysis.

⁶⁾ Als bedrijfseconoom der Limpergiaanse School kan ik afgestane of verbruikte waardesom niet definiëren als Koopmans: *hoeveelheid* \times *prijs*. De vereiste waardesom is *verste hoeveelheid* \times (*vervangings*-)waarde van het verbruiksmoment.

Als geldsom heeft het rekenkundig product *hoeveelheid* \times *prijs* betekenis gehad in de financiering der verwerving. Als waardesom ter bepaling van het huidig verbruik heeft dit rekenkundig product geen betekenis. Het offer bij verkoop is bepaald door het kritisch verkoopmoment.

dan geografische groeperingen; o.m. huishoudingen van arbeiders tegenover die van niet-arbeiders.

Na deze uiteenzetting komt Koopmans tot de agregatie-techniek in het systeem der „nationale boekhouding”. Die definieert hij als een „stelsel van rekeningen, waarbij voor een nationaal gebied niet alleen de transacties met het buitenland, maar ook het geheel van de interne economische activiteit, volgens bepaalde regels wordt gesystematiseerd en waarbij de betalingsbalans derhalve de plaats gaat innemen van een onderdeel en in zekere zin het sluitstuk van een organisch geheel.”

Zulk een stelsel omvat dan twee soorten rekeningen: „*collectieve inkomens- en tijdvakrekeningen en collectieve vermogens- of tijdstiprekeningen*”. In Nederland is zulk een stelsel door het Planbureau uitgewerkt. De lezer bestudere het kortelings verschenen plan 1955. Zulk een rekeningstelsel leent zich ook voor grotere agregatie dan een enkel land.

Ik moge t.a.v. dit twee-rekeningen-reeksen-stelsel aantekenen, dat hierin uitkomt de dubbele functie, welke het bestuursbeleid der enkele huishouding impliceert: het instandhouden van de collectiviteit van kapitaalgoederen en het voortbrengen van een resultaat (hetzij in een „verdiend” geldinkomen bij de voortbrenging van nuttigheden, welke ter markt worden verkocht, hetzij een inkomen „afgedwongen” door de overheid ter betaling van voortgebrachte collectiviteit van beschikbaarheidsnuttigheden).

Koopmans' agregatie-analyse toont hier aan, dat in de nationale boekhouding (en budgetering) de twee rekeningen-groepen der bedrijfshuishoudingen een agregaat moeten zijn van alle (afsluitende of geprojecteerde) balansen en resultaten-rekeningen van alle huishoudingen, welke in het agregaat zijn opgenomen. Dit moet mutatis mutandis ook gelden voor alle rekeningen en budgetten van Staat en lagere publiekrechtelijke lichamen, welke als grote groep in het nationale agregaat zijn opgenomen. De bepaling van die agregaten vereist dat de *beginselen der comptabiliteit* in al die bedrijfshuishoudingen (onderneming en overheidsdiensten, familiehuishoudingen) *gelijk* zijn. Anders toch zou de homogeniteit der samen te trekken data ontbreken. In deze fundamentele waarheid zie ik méér dan een verbindingsschakel tussen macro- en micro-beschouwing in de sociale economie. Zij kan ook dienen om eenheid van conceptie te brengen tussen de behandeling van het sociaal-economische probleem in kwestie en de daarmee verband houdende bedrijfseconomische beschouwingen. Immers de bedrijfshuishoudingen vormen een belangrijk deel van de componenten van de nationale huishouding. Neemt men voorts aan dat de bestuursproblemen van de openbare dienst in het grootste deel der problemen identiteit vertonen met de bestuursproblemen der onderneming, dan heeft men tevens een argument voor de noodzaak van de toepassing van dezelfde normatieve beginselen in alle comptabiliteiten. Ook ter zake van de genoemde groepen is homogeniteit vereist. Moge die niet in alle individuele toepassingen bereikbaar zijn, een kans op compensatie van afwijkingen kan alleen bestaan indien van gelijke beginselen wordt uitgegaan. Dit heeft ons het eerste gedeelte van Koopmans' betoog nog weer eens voorgelouden ⁷⁾).

Enkele bijzondere aspecten in het bovenbedoelde agregatieproces.

Dat Koopmans in het verband van de doelstellingen, waarmede de natio-

⁷⁾ Er moge herinnerd worden aan het feit, dat de nationale boekhouding, zoals die thans gevoerd wordt niet geheel aan de aldus geformuleerde eis voldoet. Een zelfstandige rekeningengroep van het nationale vermogen wordt niet gevoerd. De confrontatie van de mutaties in de nationale balans is alleen nog maar een optelling van de saldi der „exploitatie-rekeningen”.

nale boekhouding wordt gebruikt de oriëntering op de data voor het „monetair evenwicht” van belang acht, spreekt voor zichzelf. Ieder, die de „monetaire uiteenzettingen” in Economisch Statistische Berichten heeft gevolgd zal dit beamen. Op dit probleem wil ik hier niet verder ingaan dan op te merken, dat in Koopmans' eerste artikel verwezen wordt naar een monetaire bijlage van het Centraal Economisch Plan 1953, welke beschouwingen geeft over een aantal overschotten en tekorten, waaraan betekenis kan worden toegekend voor de handhaving van het monetair evenwicht — en voor het bepalen van de verantwoordelijkheid (in zuiver causalen zin) voor het creëren van storingsorzaken per geografische of economische sector. Dit laatste zou zelfs per afzonderlijke huishouding mogelijk te achten zijn.

Een bijzonder probleem tekent Koopmans' oratie in de „interne transacties”: de meubelmaker maakt in vrije tijdsbesteding zijn eigen meubelen, de fabrikant, de winkelier verbruikt goederen uit eigen voorraad. Dit behoort tot resp. de vermogens- en inkomensvorming en dient als zodanig te worden gerekend. Koopmans wil die in de boekhouding van de bedrijfsman opgenomen zien.

De accountant is gewend zodanige behandeling in de boekhouding voor te schrijven. Koopmans neemt het op in zijn *systeem* van „Kasrekeningen” door de betreffende posten over de kas te laten lopen.

Hij doet hetzelfde met geldvernietiging en geldschepping; uiteraard voorzover de „micro-huishoudingen” daartoe in staat zijn. In de staats-comptabiliteit naar vermogensrechtelijk beginsel moeten geldschepping en geldvernietiging eveneens geboekt worden. Voor de opbouw van een nationale boekhouding is dit onvermijdbaar.

Voor banken, — vooral voor de centrale bank — is het ook vereist de geldschepping als zodanig comptabel te verantwoorden. Valse munters (welke hij schertsend noemt) zullen echter in dit opzicht ook niet „echt” zijn.

Koopmans stelt voor, dat wie op credit koopt geacht wordt te lenen en dit gelijktijdig; hetzij voor consumptie- of voor investeringsgoed te besteden. Wanneer iemand een schuld aflost in natura moet geacht worden, dat de prestatie voor geld geschied is en met dat geld de aflossing verricht werd.

Dit alles stemt overeen met wat de boekhoudtechniek voorschrijft.

Koopmans merkt op, dat bij deze bewerkingen (ons accountants welbekend) het niet gaat om de *ontvangen* of *uitgegeven* geldbedragen, maar om de daardoor vertegenwoordigde prijs- of waardesommen van de verhandelde objecten, vorderingen, etc. De betreffelijke grootheden, zegt hij, zijn *via het geld* op gemeenschappelijke noemer gebracht ⁸⁾.

Bij deze clausule heeft Koopmans de stap tot toenadering tot de bedrijfs-economische beschouwing der Amsterdamse school, welke ik hier verwachtte, niet gedaan.

Immers bij het — *via het geld* — op één noemer brengende grootheden in een gegeven tijdvakrekening (die toch niet anders dan een in continuïteit van gebeuren omgezette tijdstiprekening is) kan men niet met verouderde waardebegrippen werken (n.l. waarden, welke alleen qua geschiedschrijving der acquisitie betekenis hebben, maar het huidige waardeverbruik niet meten). Gebruikt men toch historische waardecijfers van „honderd en één” verschillende momenten uit het verleden, dan zie ik niet in hoe de orateur nog kan spreken van op gelijke noemer brengen. De begrippen gelijkstelling van de daarin vertegenwoordigde *waarde-* of *prijssommen* kan ik alleen aanvaarden, indien *uitgegaan* zou zijn van de *vervangingswaarde van de goederen in kwestie*.

⁸⁾ Cursivering van mij.

Koopmans schakelt uiteraard besparing en ontsparing in; zo ook investering en desinvestering en merkt op, dat — „indien men alle interne en externe transacties in de kasrekening ondergebracht heeft, deze laatste is uitgegroeid tot een *volledige budgetrekening* over de betrokken periode: d.w.z. tot een registratie van alle inkomens-verkrijgingen, inkomens-bestedingen, inkomens- en vermogensoverdrachten en *mutaties* in vermogensbestanddelen⁹⁾ goederen zowel als vorderingen en geld van de betrokken micro-huishouding”. „Naar de vorm nog kasrekening, maar alle *toegerekende* ontvangsten en *uitgaven*posten bevattende en dus — hoewel *explicite* nog alleen de aanvangs- en eindkasvoorraden als tijdstipgrootheden bevattende — thans *implicite* ook reeds mutaties in andere tijdstipgrootheden omvattende, n.l. toe- of afneming van het bezit aan investeringsgoederen en aan vorderingen minus schulden”¹⁰⁾. Het fysiek te niet gaan van goederen — anders dan door consumptie of transformatief verbruik — moet eveneens over de kas lopen.

Koopmans geeft van de begrippen bruto-investering en des-investering een zeer ruime omschrijving n.l. een zodanige, dat alle uitgaven voor reële goederen of diensten, welke niet onder consumptie vallen, onder het eerste begrip gerangschikt worden. Diensvolgens worden alle ontvangsten voor reële goederen of diensten, welke geen beloning voor productieve prestaties zijn, onder het tweede begrip geplaatst. Hiermede worden inderdaad zuivere begrippen van besparing en ontsparing, van investering en desinvestering verkregen. Gaarne zou ik daarbij nog gezien hebben, dat afstel- en uitstelbesparing werd onderscheiden, omdat de laatste macro-economisch gezien geen echte besparing is. Men neme de verplichte Sociale verzekering als voorbeeld. De uitstel-besparing der werkenden is niet anders dan het middel om de niet-meer-werkenden tot consumptie in staat te stellen. Macro-economisch gezien is dat uitstel-sparen der individuen alleen maar een vorm van inkomstenverdeling over de volksmassa.

Koopmans komt daarna tot een vergelijking van het saldo van zuivere stroomgrootheden (verdiend inkomen + ontvangen overdrachten om niet en verminderd met consumptie) dat in totaal moet overeenstemmen met het totaal van alle mutaties in vermogensbestanddelen. Omtrent de verschillende grootheden worden nog nadere verklaringen gegeven, aansluitende bij het artikel van 9 Juni 1954, omtrent het bankverslag 1953. Dit wordt ter bestudering aanbevolen. Voldoende is hier naar voren te brengen, dat het totaal-saldo der resultatenrekening — als gebruikelijk — hetzelfde bedrag aanwijst als de mutaties der vermogensbestanddelen — de vergelijking van opening- en sluitbalans.

Hierin komt naar mijn mening zeer duidelijk uit, dat — ondanks verschil in doelstelling: bedrijfsverslag of oriëntering voor gouvernementeel beleid — de bedrijfsboekhouding, de boekhouding van de overheidsorganen en de nationale boekhouding, naar dezelfde grondslagen der comptabiliteit moeten zijn opgebouwd.

Bijzondere aandacht verdient naar mijn mening de volgende passage:

„Een systematische splitsing van de ontvangsten- en uitgavenposten is alles wat thans nog nodig is om deze mutaties in de tijdstipgrootheden ook expliciet te maken — behoudens wederom twee complicaties, waarvan de eerste parallel loopt met die, welke wij reeds bij de bespreking van de geldvergelijking leerden kennen — n.l. het fysiek tenietgaan van goederen anders dan door consumptie of door normaal gebruik in een productieproces

⁹⁾ Cursivering P-of. Koopmans.

¹⁰⁾ Cursivering van mij.

(transformatie)-, terwijl de tweede in sommige gevallen als een variant hiervan kan worden gezien, maar veelal een meer zelfstandige betekenis zal hebben: n.l. de *wijziging in de waardering* van deze andere vermogensobjecten in geld uitgedrukt, bijvoorbeeld als gevolg van (geheel of gedeeltelijk) „economisch tenietgaan”.

De vraag rijst hier of Koopmans met dit „economisch tenietgaan” doelt op wat de bedrijfseconomie gewend is de „economische slijtage” te noemen. Koopmans verbindt waardewijziging — zij het dan in voorbeeld — aan economisch tenietgaan.

Economisch tenietgaan kan ik echter niet anders zien dan als verandering (een nieuw type machine presteert eenzelfde werkeenheid tot lagere kosten of wel de machine zelf is per werkeenheid goedkoper, misschien ook zijn de complementaire kosten lager). In dat geval wordt — als bekend — het werktuig hoewel technisch zeer goed bruikbaar, toch om de vermelde economische redenen buiten gebruik gesteld. De bedrijfseconoom is niet gewend hierbij aan iets plotseling en onverwacht optredends te denken, hetgeen Koopmans' term „economisch tenietgaan” zou suggereren. Zou dit in de zin van een onverwacht gebeuren bedoeld zijn, dan zou dit impliceren, dat de orateur t a v. de *afschrijving de technische gebruiksduur* als bepalende factor ziet¹¹⁾.

Immers alleen in die opvatting kan economische onbruikbaar worden als een „tenietgaan” van waarde worden beschouwd. Ik kan, wanneer dit ergens als onverwacht verschijnsel mocht voorkomen, daarin echter wel *waardeverlies*, maar geen *waardewijziging* zien.

Koopmans ziet het gebruik van machines in de productie, als transformerend verbruik. Zijn opvatting stemt daarin overeen met de bedrijfseconomische, dat het gebruik der mechanische productiekracht ziet als een verbruik van de werkeenheden, in het duurzaam productiemiddel volgtijdelijk opgesloten. De volgtijdelijkheid drukt echter of de technische of de economische gebruiksduur uit. De omvang der indertijd beschikbare hoeveelheid werkeenheden is dus door een van beide „slijtingsoorzaken” bepaald. Daarmede is het „economisch onbruikbaar” zijn van werkeenheden der verouderde nog niet versleten machine element geworden van de waarde en kosten van de economisch te verbruiken werkeenheden. Er kan van een „economisch tenietgaan” als plotseling optredend geval derhalve alleen in uitzonderingsgevallen sprake zijn.

Het blijken van economische onbruikbaarheid als verschijnsel, dat een plotseling verlies geeft, kan bij juiste bedrijfs-economische behandeling te meer niet als „normaal” verschijnsel worden gezien, omdat ook voor de kans op een fout in de gebruiksduurschatting een voorziening is getroffen. Althans naar mijn mening en ervaring dient jaarlijks bij de balansopstelling beoordeeld te worden of geen herziening nodig is in de anticiperende gebruiksduurschatting en de overeenkomstige schatting van het waardeverloop der werkeenheden gedurende de gebruiksduur.

Ik heb oegronde redenen aan te nemen, dat Koopmans het er mee eens is om met de economische gebruiksduur te rekenen in bovenbedoelde zin.

11) De term „depreciatie”, welke Koopmans gebruikt slaat niet op de afschrijving, zoals wij bedrijfseconomen gewend zijn de term te gebruiken. Appreciatie en depreciatie zijn termen, waarmede bij de mutatis in de vervanningswaarde typeert. Ik erken, dat hierin zijn terminologie taalkundig juist is. Ons anglicisme is dat bepaald niet. Toch acht ik niet gewenst het professionele taalgebruik te veranderen en zou het toejuichen als ook de zusterwetenschap zich daarbij aansloot.

Bovenstaande regelen dienen dan alleen om misverstand weg te nemen, dat uit de bespreking zou kunnen ontstaan en dat ook mij aanvankelijk parten heeft gespeeld. Dan blijft echter over de mogelijkheid, dat het „economisch tenietgaan” betrekking heeft op een markante, niet voorzienbare verandering in vervangingswaarde. Ik acht het dan toch onjuist om dit verschijnsel aldus te karakteriseren.

Physiek tenietgaan — b.v. door brand- of oorlogsschade — zou wel tot een incidenteel waardeverlies kunnen leiden.

Echter is het méér normaal te denken aan een omstellen van risico's in kosten en dus ook deze incidentele verlieskans te beperken tot die risico's, welke onder gegeven omstandigheden niet verwacht behoeven te worden. Onvoldoende verzekeren of niet verzekeren beschouwt men voor de calculatie als „assurantie eigen risico”.

Koopmans merkt nu op (pag. 22), dat het hem *in beginsel* onverschillig is of men bij duurzame consumptiemiddelen de afschrijvingsmethode volgt dan wel de betrekkelijke aankoop als consumptieve uitgaaf in de tijdvakrekening opneemt.

In de eerste plaats komt hier naar voren het kunstmatige om duurzame productiemiddelen en duurzame consumptiemiddelen categorisch te onderscheiden. Indien men de productieve betekenis ziet van finaal-goederenverbruik en van de voorziening door de overheid der gemeenschap met beschikbaarheidsnuttigheden, dan is het onderscheid duurzame productiemiddelen en duurzame consumptiemiddelen in dit probleem niet relevant¹²).

In de tweede plaats is het niet in overeenstemming met de uniformiteit, welke in de rekeningen van de huishoudingen moet worden in acht genomen om ter zake van beide genoemde methoden geen voorkeur te hebben voor de afschrijving boven het boeken van duurzame productiemiddelen als directe uitgaaf; onbelangrijke gevallen daargelaten. De tijdvakrekening en tijdstiprekening worden aldus naar mijn mening niet voldoende gescheiden.

Er zit in de theorie van het synchrone produceren van productiemiddelen voor expansie in de nationale huishouding en in de financiering van vervanging door afschrijving in hetzelfde jaar in principe een gelijkschakelende invloed. Bij grote bedrijven kan die naar voren komen, voor zover er een voldoende diversiteit van gebruiksduren der duurzame productiemiddelen en een overeenkomstige variatie der verschillende vervangingswaarden kan worden geconstateerd. Deze invloed kan echter gestoord worden door conjunctuurmatige waardefluctuatie, zowel als door conjunctuurpolitieke verschuivingen in de vervangingen van verouderde werktuigen etc. Men moet dus, indien men aanneemt dat in de nationale economie de financiering der vervanging samenvalt met door afschrijving vrijkomende middelen, vooropstellen, dat afschrijving naar vervangingswaarde gerekend wordt en t.a.v. conjunctuurpolitieke verschuivingen gecompenseerde werkingen optreden. Ik kan niet nalaten op te merken, dat deze mogelijkheid van gelijkheid van afschrijvingen over alle productiemiddelen en vervangende financiering van de verouderde of versleten exemplaren alleen in de groothuishoudelijke berekening mag worden aangenomen. Men kan deze tendentie niet terugvinden in kleinere bedrijven en familiehuishoudingen en men vindt die ook niet bij de calculatie der afzonderlijke afdelingen van het grootbedrijf bij toepassing van kostprijsberekening en functionele budgetering.

Ik vraag mij af of in Koopmans' betoog onvermeld had mogen blijven, dat vermijdbare overcapaciteit geen tegenwaarde in de ontvangst oproept en

¹²) Ik acht, dat men in macro-economische beschouwing van het verbruik van finaal-goederen en beschikbaarheidsnuttigheden die productieve betekenis niet kan missen.

dus het verteerbaar inkomen vermindert. De vermijdbare overcapaciteit is ook in de nationale boekhouding als verlies te bezien. Dit verzuimen sluit een hoogst belangrijk gegeven uit bij de informatie, welke die boekhouding (en budgetering) geven moet.

Wel is waar blijft dit binnen dezelfde groep tijdvakrekeningen van bedrijven (overcapaciteitsbeschikbaarheid = verlies), maar het verlies vermindert òf het gebruik van consumptiegoederen van de inkomens-gegadigden òf hun besparingen. Met een en ander geloof ik echter te ver gaande eisen van bedrijfs-economische behandeling te stellen aan een sociaal-economische oratie. Ik maak de opmerking echter omdat ik de stap tot het leggen van verband tussen sociale economie en bedrijfseconomie zozeer waardeer en derhalve meen te moeten aanslaan op de punten waarop de benadering van aaneensluitende theorie nog niet verkregen is.

Over *wijziging* in de *waarde* is in het verband van het probleem nog iets meer te zeggen. Koopmans doet dat ook — later in het betoog.

De waarde van gefabriceerde goederen (in de ruimste zin) stelt Koopmans aan de kostprijs gelijk en — in deze oratie met name — benadert hij daarin wat de Limpergiaanse bedrijfseconomie economische kostprijs noemt, wanneer hij zegt alle „input-elementen, welke aan het tot stand komen van de output-elementen hebben meegewerkt, zijn te calculeren”.

Ik hoop niet aldus in het betoog iets te interpreteren, wat niet bedoeld is, wanneer ik daarin lees, dat alle vereist verbruik aan eenheden van ruwe materialen of van — in vroegere bedrijfstak — voorbereekte goederen, alle vereist verbruik van werkeenheden van mensen en machines (inclusief krachtverbruik, rente en huisvesting) in de kostprijs berekend zijn, plus alle vereiste offers van hulpbedrijven en bestuurlijke bureaux; de vereiste bemoeiing van leiding en staf inbegrepen. Koopmans verklaart uitdrukkelijk, dat ook alle z.g. „overhead en verdere kosten” besteed voor de producten, welke het bedrijf nog niet verlaten hebben, als vermogensbestanddeel blijven gelden. Dit houdt niet anders in, dan dat hij die laatste als delen van de kostprijs ziet. Een onjuistheid ligt er naar mijn mening in, dat hij spreekt van „betaalde beloningen aan productiefactoren”¹³). Als kostprijs gelden de *vereiste* en niet de *gebrachte* of *betaalde* offers.

Koopmans vreest in het calculeren van de kosten der bestuursinstanties een bedrijfseconomische „ketterij” omdat z.i. in de onderneming de overheadkosten in kwestie gewoonlijk niet geactiveerd worden. Naar mijn mening is wat hij t.d. doet zéér juist. Ik acht het bedrijfseconomisch onjuist om in kostprijsberekening (en dus in het hanteren van de waarde voor de balansopstelling) de kosten van de leiding, staf, enz. zonder verband met de productie te zien en dus het vereiste ten aanzien van deze kosten, betrekking hebbende op voorradige gemaakte goederen, niet te activeren.

Dat Koopmans ten aanzien van deze zijn handelwijze aansluiting zoekt bij de Keynesiaanse beschouwing inzake het macro-economische investeringsbegrip, toont — gelukkig — aan, dat in dit punt een brug tussen de Limpergiaanse en de Keynesiaanse theorie te slaan is. Overtollige capaciteit en inefficiënt gebruik van duurzame productiemiddelen — ik noemde het eerste reeds — mag echter niet in de kostprijs worden opgenomen maar moet als verlies gelden.

En nu het begrip „waarde”; de waarde der vereist-verbruikte productiefactoren, in de ruimste zin. Koopmans wil het begrip vervangingswaarde daarbij hanteren, evenals de Limperg-School dit doet. Althans hij zegt daar-

¹³) Cursivering van mij.

aan de voorkeur te geven mits men die waarde niet alleen bij de vervreemding toepast, maar die „ook voor de nog niet vervreemde vermogensbestanddelen toepast”. Dit slaat n.m.m. op de administratie van de voorraden grondstoffen, materialen, werkeenheden van duurzame productiemiddelen, zowel als op het onverkocht gereed fabricaat en op goederen in bewerking. Uiteraard betreft het de economische voorraad; wat aan grondstoffen besteld is, geldt als voorraad; wat bestemd is, feitelijk niet meer, al is het technisch aanwezig. Ook moet gerekend worden bij de inkomensbepaling met de grotere offers na waardestijging verbonden aan de vervanging van het verbruikte of verkochte deel van de voorraad (naar het vereiste voorraadkwantum); in aanmeaking genomen eventuele compensatie-mogelijkheden in de financiering door diversiteit van vervangingstermijnen.

Ik neem aan, dat dit zo gezien is, al staat het er niet.

Ik vind dus bij Koopmans aansluiting aan het systeem van doorlopende registratie tot vervangingswaarde. Jammer dat hij hier alleen een „voorkeur” heeft voor vervangingswaarde-calculatie, die niet als eis stelt en niet zegt het getotaliseer van vroegere waardegrootheden volkomen verwerpelijk te achten ¹⁴⁾. Waar hij op een andere plaats spreekt van op één *noemer* brengen van allerlei verschillende objecten, omdat het om de verhandelde waardesommen der objecten gaat en niet om de daarvoor uitgegeven geldbedragen, meen ik te mogen aannemen, dat waar voorkeur gezegd is, een positieve eis bedoeld is. Het hanteren van waardegrootheden van vroegere data, in ouderdom variërende van 2 maanden tot 50 jaar, kan niet gelden als een op één noemer brengen van vereist-verbruikte kwantiteiten van allerlei productiemiddelen. Indien Koopmans deze voorkeur als eis bedoeld heeft, dan wordt daarmee mijn bovenstaande opmerking omtrent het „via het geld op een noemer brengen” gereduceerd tot een bezwaar tegen de woordkeus.

Koopmans kan er in dit verband uiteraard niet breed bij stilstaan, dat uit speculatieve waardeveranderingen inkomen kan ontstaan en dat waardeveranderingen, welke de bedrijfshuishouding ondergaat vanuit de wijziging in de sociale waardering van haar product of productiefactoren, slechts zijn nominale veranderingen in de waarde der kapitaalgoederen. Hij kan niet aangeven, dat waardeschommelingen op korte termijn meestal geen probleem voor de bedrijfseconomische calculatie zijn en dus in de tijdvakrekening der micro-huishouding geen rol spelen. Hij kan dit n.m.m. ook weglaten: primo, omdat hij geen bedrijfseconomische oratie hield, secundo, omdat in die korte periode incidentele waardefluctuaties voor de macro-economie in belangrijke mate compenserende factoren werken. Men denke vooral aan de speculatieve schommelingen. Alleen de tendentiële meer langdurige waardeveranderingen zijn hier van belang. En zodra niet meer met branches, maar met het gehele bedrijfsleven als groep wordt gerekend, behoeft men alleen met die verandering der vervangingswaarde te rekenen, welke voor die brede groep van betekenis is.

Koopmans stelt daarna, dat herwaarderingen de moeilijkheid scheppen, dat de daarna vrijkomende „*desinvestering*” (verbruikeneenheden uit voorraad, verkooptobjecten) niet meer klopt met het oorspronkelijke geïnvesteerde geldbedrag. Hij geeft als de beste remedie uit vele aan, om „alle herwaarderingen in opwaartse richting als een *investering*, alle in een neder-

¹⁴⁾ Eigenlijk zegt hij t.a.v. de historische kostprijs alleen, dat die zich evenzeer als de economische kostprijs in zijn stelsel van agregaties laat gebruiken. Echter dat ontken ik, omdat daarin heterogene waarden worden opgeteld.

waartse richting als *desinvestering* te registreren met als tegenpost een dienovereenkomstig *positief of negatief inkomensbestanddeel*"¹⁵⁾.

Koopmans geeft echter daarnaast aan, dat men de herwaardering als verandering in de vermogensgrootte kan beschouwen. Doet men dit en wil men tevens goederenstroom en geldstroom synchroon gelijk houden, dan moet men de herwaarderingen beschouwen als *quasi-investeringen* of *quasi-desinvesteringen*"¹⁵⁾.

Koopmans zegt echter te prefereren om de waardeveranderingen onder inkomen te rangschikken; hij duidt ze dan — in Keynesiaanse terminologie — aan als „windfall profits and windfall losses”. Met deze voorkeur kan ik niet instemmen; evenmin met de toepassing van deze termen voor dit geval. Ik acht de eerder genoemde opvatting (die, welke hierin verandering der vermogensgrootte ziet) de enig juiste. Ik zie derhalve — Koopmans houde het mij ten goede — in zijn voorkeur een inconsequentie in zijn overigens zo knap betoog.

Koopmans aanvaardt n.l. de vermogensrechtelijke boekhouding als instrument van bewindvoering. Derhalve neemt hij de nationale boekhouding (comptabiliteit der nationale groothuishouding) aan als aggregaat van de boekhoudingen der individuele huishoudingen. Dit impliceert, dat hij voor beide *dezelfde techniek* moet toepassen en van dezelfde beginselen moet uitgaan. Dit betekent verder, dat hij des bewindvoerders plicht moet erkennen om de collectiviteit van productiemiddelen, welke de hem toevertrouwe productie vereist, intact te houden.

Zulks kan alleen, idien de waardestijging van de kwantitatief onveranderde behoefte aan voorraadeenheden van die productiemiddelen geen aantrekking van nieuw vermogen vereist. Dus doet die waardestijging geen inkomen ontstaan. Vertering van die waardestijging is dus niet mogelijk. Derhalve kan men die ook niet zien als een windfall-profit die onmiddellijk in quasi investering moet overgaan. Er is daarin geen „profit”. Het pseudo-investeren kan alleen gehanteerd worden als hulpmiddel om de geldstroom met de goederenstroom te synchroniseren. Dit begrip heeft geen enkele inhoud die het tot werkelijk investeren doet naderen.

De waardestijging doet voor de bedrijfshuishouding ook geen besparing ontstaan, want besparing (uitstel of afstel van consumptie) moet eerst *verteerbaar* inkomen geweest zijn. Zonder de *mogelijkheid* tot verteren, kan men niet aan afstellen of uitstellen van vertering denken. Onverteerbaar inkomen is dan ook een contradictio in adjecto; een onverteerbaar begrip.

Waardedaling is n.m.m. ook geen *negatief* inkomen. Bij waardedalingen, welke verder strekken dan compensatie van verkregen geconstateerde waardestijging komt echter de moeilijkheid naar voren, dat het opgesloten vermogen geringer zal worden dan het nominale vermogensbedrag. De rechten van aandeelhouders op het nominale bedrag van hun aandelen noodzaken dan tot een insparen van het negatieve verschil tussen opgesloten vermogen- en nominaal vermogensbedrag; ook al bestaat de gegronde verwachting, dat het negatieve verschil na enige jaren door nieuwe waardestijging gecompenseerd zal worden.

Hetgeen voor de bewindvoering der bedrijfshuishouding geldt, moet uiteraard ook gelden voor het aggregaat van alle bedrijfshuishoudingen, de macro-huishouding. De nationale boekhouding zal dit — naar mijn oordeel — in aanmerking moeten nemen, anders wordt in tijden van opgaande conjunctuur of inflatie het nationaal inkomen te hoog berekend met alle schadelijke gevolgen van dien. De verandering van de vervangingswaarde

¹⁵⁾ Cursivering van mij.

zal, als boven opgemerkt, uiteraard in haar macro-economisch effect moeten worden gezien.

Men kan n.m.m. de noodzaak om de waardeverandering buiten de inkomenscalculatie te laten ook als volgt argumenteren. Het geldsbedrag eenmaal geïnvesteerd als nog ongedifferentieerde ruilcapaciteit in de collectiviteit der kwantitatief en kwalitatief vereiste productiemiddelen, heeft na de investering de functie koopkracht verloren. Het uitdrukken van de activa in geldbedragen registreert alleen maar de waarde der activa. Het opererend vermogen is *niets* dan een *derivaat van de waarde der activa*; n'en déplaise de starheid welke de kapitaalrekening meestal om juridische redenen bezit. De waardeverandering is dus alleen maar een verschuiving binnen de groepen der balansrekeningen.

In Koopmans' terminologie zijn de hulprekeningen van de door de boekhouding permanent gemaakte balans te benoemen als *doorlopende tijdstiprekeningen*. Zij geven de waarde der verschillende bestanddelen van de collectiviteit concreet kapitaal moment voor moment aan. Men kan indien nodig de tijdstiprekening elk moment uit de tijdvakrekeningen (hulprekening voor de balans) aflezen; men kan althans met de frequentie van een korte periode dit met de resultatenbepaling over de korte termijnen combineren.

De waardeverandering van in kwantum op gelijke wijze als voorheen vereiste voorraad is dus alleen een *interne* verschuiving in de over korte perioden gehouden *tijdstiprekeningen* en heeft met de inkomensbepaling niets te maken.

Speculatie doet als streven naar een additioneel inkomen een windfall-profit of windfall-loss ontstaan. Waardeval door onvoldoende afschrijving geeft geen windfall-loss, omdat men bij een juist balans-beleid correctie jaar voor jaar toepast en dus dergelijke verschillen al in de stroomrekening brengt.

Heel wat anders geldt in het geval, waarin een goed door calamiteit stoffelijk teniet gaat. Koopmans identificeert dit met waardeverandering bij stoffelijk intact blijven. Het stoffelijk-te-niet-gaan verstoort de interne kringloop waarin kapitaalgoederen-waarde wordt omgezet in ongedifferentieerde koopkracht. Stel, dat een deel van de kapitaalgoederen onverzekerd verbrandt. Er gaat een overeenkomstig deel van het geïnvesteerde te niet. De nominale-juridische verhouding tegenover ondernemende financiers verandert niet. Tijdelijk moet dus vermogen worden aangetrokken, dat straks uit inkomen moet worden ingespaard. Het aanschaffen van het vervangende goed uit crediet beïnvloedt alleen „tijdstiprekeningen”. Door het insparen worden de toekomstige „tijdvakrekeningen” belast en het crediet verdwijnt uit de „tijdstiprekening”. De fout ligt eigenlijk in de vroeger gehouden tijdvakrekeningen; de inkomensstroom is voor de micro-huishouding die aan het risico van een calamiteit onderworpen was (eigen risico liep), berekend, zonder het risico te disconteren. De consequentie van Koopmans' beschouwing omtrent de „interne transactie” zou zijn geweest om hierin ook een *interne* transactie te zien en aldus de boeking te verrichten. Iets dat de accountant zou voorschrijven. Dat er door het verzekeren binnen het verband der macro-huishouding voor al die verzekeringen een compensatie ontstaat in de micro-huishouding der verzekeringsonderneming, verandert niets aan het feit, dat men in de verzekerende micro-huishouding de risico's, die men gelopen heeft, ook al werden ze te dezer plaatse niet als schade geleden, uit de inkomensstroom dier risico-lopente huishouding moet overbrengen naar die der risico-overnemende huishouding. Men moet deze

inkomensoverdracht in het „agregeren” overeenkomstig de werkelijke gang van zaken behandelen. Men kan niet het bedrijfseconomisch probleem forceren in aanpassing aan het macro-economische. Koopmans is hier dan ook in strijd met zijn uitgangspunt, dat de macro-huishouding zelf het agregaat is van alle micro-huishoudingen.

Wanneer hij bovendien meent, dat de consequentie van een dergelijk beschouwen van de waardeverandering zou zijn, dat men ook een *waardevermindering* moest boeken bij het *wegvallen van een afzetmarkt of waardevermeerdering bij het ontstaan van een nieuwe*, constateer ik, dat hij mistapt in het zoeken naar analogie.

De verkoopmogelijkheid op de afzetmarkt schept geen bezits/eigendomsrecht voor de verkopende bedrijfshuishouding. Het recht tot belastingheffing is geen bezitsrecht voor de Overheid. De afzetmogelijkheid schept geen actief. Evenmin als de noodzaak om in toekomstige behoeften aan levensmiddelen of productiemiddelen te voorzien als passief kan worden beschouwd.

Het door Koopmans gestelde houdt geen argument in om de juistheid te bestrijden van het beschouwen van waardeveranderingen der activa als veranderingen in de nominale vermogensgrootte, welke buiten de inkomensberekening gehouden moeten worden.

Een geheel andere interpretatie van het wegvallen van een afzetmarkt kan zijn dat daardoor voor de toekomst de mogelijkheid van bezetting overeenkomstig economische capaciteit verdwijnt. Derhalve wordt de voorraad werkeenheden opgesloten in de duurzame productiemiddelen bij technische gelijkheid verminderd in economische betekenis. Ongeacht of men dit ziet als een vermindering van de quantiteiten die economisch van betekenis zijn of van de waarde van alle beschikbare werkeenheden, kan deze verminderde toekomstige gebruiksmogelijkheid der capaciteit ertoe leiden, dat de waarde der duurzame productiemiddelen niet meer naar vervangingswaarde, maar naar de „indirecte” opbrengstwaarde van de werkeenheden-voorraad der duurzame productiemiddelen moet worden gemeten. Dit is een geval dat analoog is aan de door Koopmans voorgestane opvatting. De uitwerking is echter anders. Zodanige beschouwing wordt door accountants in voorkomende gevallen ook toegepast.

De vraag is of Koopmans niet aan een ander geval gedacht heeft; nl. aan de goodwill-post. Deze is voor bedrijfseconomische definitie de contante waarde van de ondernemerspremie. Echter deze geeft voor de producerende onderneming de totaalwaarde aan van de winstmogelijkheden op de verschillende geografische of functionele delen van de afzetmarkt¹⁶⁾. Wat stelt echter de goodwill voor? Zij geeft aan een deel van de waarde, welke de *onderneming als inkomensbron* voor de *eigenaar ervan* heeft. In de structuur van het ruilverkeer, is de waarde van die inkomensbron de *contante waarde* van het *waarschijnlijk toekomstig inkomen*. De goodwill is dus het bedrag, waarmee de contante waarde der waarschijnlijke toekomstige inkomens (opbrengstwaarde voor de eigenaar van de inkomensbron), de *waarde* van het in de onderneming opererend vermoogen (derivaat van de waarde ongesloten in de collectiviteit van kapitaalgoederen) te boven gaat. Deze laatste waarde is het waarmee de bewindvoering te doen heeft.

De post behoort dus — indien deze verhouding goed werd weergegeven in de boekhoudtechniek — *niet* thuis in de boeken van de onderneming als productie-cel, maar in die van de ondernemer als kapitalist. Deed men dit,

¹⁶⁾ Zulk een post kan alleen bij ondernemingen voorkomen, omdat alleen daar het welbewust winststreven is.

dan zou in de boeken van de kapitalist-bezitter van de inkomensbron het ontstaan van een nieuwe winstmogelijkheid aanleiding geven tot bijboeking, het tenietgaan tot een afboeking. De boekhouding van de onderneming zou niet worden beïnvloed.

Zodra de onderneming — ook de eenmanszaak — een vorm heeft, waarin ondernemingsbezit en bewindvoering gescheiden zijn, geschiedt dit zo. In andere gevallen staat er in de goodwill een post op de balans der onderneming, die met haar existentie als micro-economisch deel van de macro-economie der productiehuishoudingen niets te maken heeft.

Voor de macro-economie bestaat er geen reden om gediscoteerd toekomstig inkomen der micro-huishoudingen als bezit te beschouwen, tenzij dit betreft inkomen vanuit andere macro-economieën te betrekken. Dan is er een vordering, in opbrengstwaarden van micro-economieën in onze nationale macro-economie (in Nederland) op ander micro-economieën elders, die van invloed is op de verhoudingen van Nederland tot andere landen. Die kan dus een stuk van onze nationale welvaart zijn. Daarbij zijn we echter aangeland bij het vraagstuk van de betekenis van buitenlands effectenbezit in het aggregaat. Dit vraagstuk te bespreken zou buiten het bestek van het onderwerp gaan.

— Het zij ten besluite nogmaals gezegd — Koopmans' studie in de Oratie weergegeven is een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling der wetenschap en een uitmuntend stuk werk, dat van belang is voor het wederkerig elkander verstaan van enerzijds de macro-economie-bedrijvende sociaal-economen en anderzijds de beoefenaren van de normatieve beginselen van de bewindvoering in de productie. Het gesprek moge voortgang vinden in de kolommen van ons blad. Derhalve heb ik, juist van mijn grote waardering voor zijn studie uit, gemeend aan de meningsverschillen die ik opmerkte volle aandacht te moeten besteden ¹⁷⁾.

¹⁷⁾ Het onlangs gehouden congres van het Institut de finances publiques bracht mij in herinnering, dat de Parijse hoogleraar Jan Marczewski op het Congrès de Comptabilité Parijs 1948 een referaat heeft gehouden, waarin het verband der macro- en micro-boekhoudingen wel minder direct gelegd is dan Koopmans doet, maar toch aan de overeenkomstigheid in toepassing van comptabele beginselen aandacht gegeven is. De franse hoogleraar wijst op de noodzaak, dat er tussen de boekhoudingen der microhuishoudingen onderling en tussen deze en de comptabiliteit der macro-huishouding bestaan moet een „homogénéité de classification”, een „homogénéité des valeurs” en een „homogénéité temporelle”. Destijds heb ik, — werkzaam in een andere sectie van dat congres als vertegenwoordiger van Minister Liefinck — de voordracht niet gehoord en achteraf geen tijd gevonden om het referaat te bestuderen. Het spijt mij, dat ik daardoor Koopmans' aandacht eerder niet op deze franse studie heb kunnen vestigen.